

ДОН-АМІНАДО З ЄЛИСАВЕТГРАДА: ПОЕТ-ЯСНОВИДЕЦЬ І ПРОРОК

*В безликий строй всех
снова не построишь.
Сатира знает, как ей
поступать.
Ну что, Шполянский
Аминад Петрович?
С приездом. Вы на
родине опять.*

Евгений Евтушенко

Уродженець Єлисаветграда, один з найвидатніших поетів російської еміграції Амінад Петрович Шполянський (1888-1957) увійшов в історію літератури ХХ століття під звучним і промовистим псевдонімом - Дон-Амінадо, який перекладають так: лицар, який дарує. І він дійсно подарував читачам стільки, без перебільшення, геніальних творів, що його й досі „відкривають”.

Я ж називаю Дона-Амінадо одним з найвидатніших і найпереконливіших адвокатів Єлисаветграда. Тим паче, що Амінад Петрович - правознавець за фахом, після закінчення єлисаветградської гімназії штудіював юриспруденцію в Одеському і Київському університетах. Хто ж захистить славне ім'я Єлисаветграда, як не вони - його видатні уродженці! Не випадково, приміром, сучасна російська поетеса Анна Аркатова, яка народилась у Ризі, але середню школу закінчила у нашому місті, відзначає: **„Потом я, конечно, не упустила случая похвастаться, что жила на родине А.Тарковского и Дона-Аминадо”**. Єлисаветграду Амінад Петрович присвятив з десятка ностальгійних поезій, а мемуарний роман „Поезд на третьем пути” (1954), написаний у Парижі незадовго до смерті, як підсумкова книга, сповнений такої щирої любові до „малої батьківщини”, де минули дитячі й гімназійні роки, що ці рядки зворушують і розчулюють не лише нас, земляків письменника.

Єлисаветградські гімназія, театр і цирк - про них Дон-Амінадо згадує з особливим захватом. Ось, приміром, одне з найяскравіших театральних вражень: **„...И когда опустился занавес, и театр, надсаживаясь до хрипоты, кричал неистовым голосом ? «Скарская, па-вта-рить!...» мы все, сколько нас было в синих мундирах, с белыми кантами и о девяти серебряных пуговицах, протискались через толпу до самой авансцены и, в момент предельного пароксизма, запустили своими гимназическими фуражками прямо на сцену... И когда занавес опустился, бегом побежали за кулисы, чуть не опрокинув с ног стороживших входы билетеров, машинистов, пожарных и всех остальных друзей искусства. Восторженные, красные как раки, запыхавшиеся, смущенные, и счастливые, не зная куда девать проклятые руки, очутились мы на сцене. Занавес под не умолкавший гром аплодисментов, поднялся еще раз и, замерев от страха и сознания непоправимого, на вытяжку перед Принцессой Грэзой, предстали мы вместе с выходившей на вызов всей труппой Гайдебурова пред лицом изумленного зала, пред креслами полицеймейстера, бранд-майора, и главное, дежурного классного надзирателя, у которого от ужаса даже глаза вылезли на лоб. А Принцесса Грэза, ? должно быть успех тоже вскружил ей голову, ? одной рукой посылала воздушные поцелуи на галёрку, в бельэтаж и в бенуар, в другой прижимал к груди то букет белых гвоздик, с атласной лентой, то одну из наших злополучных фуражек, брошенных к ее божественным ногам!”**.

Після прочитання цих рядків, хіба утримаєшся від спокуси дізнатися детальніше про спектакль та виконавицю головної ролі? Вдалося відшукати документальне підтвердження події, яка справила таке враження на єлисаветградську публіку. Дон-Амінадо згадує постановку в Єлисаветграді надзвичайно популярної у ті роки п'єси французького драматурга Едмона Ростана (1868-1918) „Принцесса Греза” (1895). Актриса, яка полонила своєю грою серця гімназистів, ? це Надія Федорівна Скарська (1869-1958),

молодша сестра знаменитої актриси В.Ф.Комісаржевської, дружина і соратниця відомого російського актора, режисера і театрального діяча Павла Павловича Гайдебурова (1877-1960). Згодом заслужена артистка РРФСР (1927).

Батько Павла Гайдебурова був відомим літератором, видавцем популярного часопису «Неделя». Ще гімназистом хлопець брав уроки сценічної майстерності в чудового актора, друга А.П.Чехова - Павла Свободіна. У 1896 році вступив на юридичний факультет Петербурзького університету, поєднуючи відвідування лекцій з виступами у напівпрофесійних спектаклях. Після виключення з університету за участь у студентських демонстраціях Гайдебуров присвячує себе театру. У 1899 році вперше вийшов на професійну сцену. У 1901 році Павло Гайдебуров з своєю дружиною Н.Ф.Скарскою створив у Єлисаветграді

власну драматичну трупу, першою постановкою якої стала п'єса «Дядя Ваня» Чехова. Трупа грала у Зимовому театрі Кузьмицького з 20 вересня 1901 року по 24 лютого 1902 року. За час перебування в Єлисаветграді Гайдебуров зіграв у 87 спектаклях. 21 грудня 1901 року в бенефіс Н.Ф.Скарської відбулася прем'єра спектакля „Ганнеле” за п'єсою Г.Гауптмана (друга в Росії після постановки у театрі Суворіна в Петербурзі). Збереглися фотографії подружжя (Скарська в ролі Катерини в „Грозі” Островського), зроблені в Єлисаветграді у 1902 році (на знімку). Гайдебурові і Скарській подобалось працювати в Єлисаветграді, у свою чергу, місцеві театри тепло приймали їхні постановки. І хто зна, якби не жадібність власника театру, який зажадав надзвичайно велику суму за оренду, трупа Гайдебурова залишилась би в Єлисаветграді, і місто мало б власний стаціонарний театр ще в 1901-1902 році.

У 1903 році подружжя організувало Загальнодоступний театр при Ліговському Народному Домі, а в 1905-у на його основі - Перший пересувний драматичний театр (проіснував до 1928р.). Коли відзначалось 10-річчя цього театру, К. Станіславський писав Гайдебурову і Скарській: «Давно люблю вас вашу прекрасну діяльність. Хочеться висказати самі добрі почуття любові, поваги і поклонення перед вашим прекрасним артистичним трудом». Згодом Гайдебуров виступав у Ярославському театрі, Московському Камерному театрі (1944-1950), Сімферопольському драматичному театрі, театрі імені Є.Вахтангова (1952-1960). Загалом зіграв понад 500 ролей, здійснив близько 300 постановок. Він - лауреат Державної премії СРСР (1952). Народний артист РРФСР (1940). Автор спогадів (спільно з дружиною) „На сцені і в житті” (окрема глава присвячена Єлисаветграду) у книзі Павел Павлович Гайдебуров „Літературне насліддя” (1977).

Так, немов це було вчора, а не півстоліття тому, змальовує Дон-Амінадо ще одне театральне потрясіння, пережите в Єлисаветграді: „...Никакая Сарра Бернар не могла её заменить и с ней сравниться, - Вера Леонидовна Юренина. Особенно в эпоху увлечения Пшибышевским, Шницлером, и канувшим в вечность Жулавским... И когда на сцену, в белой тунике, выходила Психея, Юренина, и молитвенно складывала руки на груди, - в те годы это был классический приём, которым выражалось и подчёркивалось

целомудрие, - глаза были устремлены к небу, с которого, по недосмотру машиниста, спускались оскорбительные веревки, - и навстречу Психее, из глубины полотняных декораций, колыхавшихся от тяжеловесной походки легкокрылого Эроса, шёл, тяжело дыша, сорокалетний первый любовник... Ну, тут, провинция не выдерживала! Стоном стонал пятиярусный, до отказа переполненный театр. Восторг не знал границ, умилённое восхищение не имело пределов. А самое изумительное заключалось в том, что подавляющее большинство потрясённых зрителей, девяносто девять

на сто, и понятия не имели ни об Эросе, ни о Психее, ни о символах, ни о мифах. Но так велика была потребность в музыке непонятных слов, пламени театральных треножников, во всех этих бесконечных перевоплощениях Психеи, которая так ни на миг и не поколебала веры в свою первозданную девственность, так хотелось этой самой творимой легенды, что эх! хоть раз в жизни, но красиво!.. - бис! бис! бис! bravo, Психея! bravo, Юренева! занавес! занавес! еще раз занавес! И, надрывая лёгкие, в умилении, в исступлении, в изнеможении, отдавала уездная, честная, настоящая публика свою неумеренную дань святому искусству”.

Декілька слів про цю актрису. Віра Леонідівна Юренева (справжнє прізвище Шадурська) (1876-1962) народилася в Москві. У 1902 році закінчила драматичні курси при Александринському театрі в Петербурзі, навчалася у майстерні чудового актора і педагога, нашого земляка (народився в Новомиргороді) Володимира Миколайовича Давидова (1849-1925) (на знімку). Сезон Юренева відіграла в Александринському театрі, а потім поїхала в провінцію, з успіхом виступала в Києві, Одесі, Єлисаветграді та інших містах. Саме в Єлисаветграді у 1904 році актриса зіграла Бронку в п'єсі Пшибишевського «Сніг», яка принесла їй популярність. У подальшому Віра Леонідівна служила у київському театрі "Соловцов" (1906-1919), з 1920 року грала у театрах Москви та Ленінграда. З 1914 року часто знімалась у кіно. Заслужена артистка РРФСР (1935). Автор книг мемуарів: «Женщины театра» (1923), «Актрисы» (1925), «Записки актрисы» (1946).

Не менш колоритно змальовує Дон-Амінадо відвідини єлисаветградського цирку після випусних екзаменів: „...Гуртом пошли в цирк братьев Труцци на Базарной площади, и весь вечер до хрипоты и остервенения опять кричали «бис!», надрывались и неистовствовали. Всё было нам по душе, всё было дорого и мило! И деревянные скамьи, обитые красным кумачом; и колыхавшийся над головами брезентовый купол, как выражались аборигены; и спускавшиеся с купола канаты, проволоки, качели и трапеции; и знаменитый духовой оркестр под управлением маэстро Фихтельбойма, тонко знавшего свое дело - и что кому, и в каком темпе: Ивану Поддубному, борцу и атлету - марш «Под двуглавым орлом»! для дрессированных моржей - меланхолический вальс «Невозвратное время»; а для выхода клоунов Бима и Бома - галоп Контского «Пробуждение льва»... Ах, да разве это всё?!.. А высшая школа верховой езды на неоседланных лошадях, под управлением директора цирка Энрико Труцци?! Когда на арену выходил, сверкая глазами, зубами, усами в фиксатуре, весь в манишках, в манжетах, с развевающимися фалдами фрака, с хризантемой в петлице, с хлыстом в одной руке, с цилиндром в другой, такой красоты и стройности матовый итальянец, что весь цирк сверху и донизу дрожал от аплодисментов, а директор всё кланялся, кланялся, и кланялся, а шесть вороных коней в белых лайковых уздечках и высоких страусовых эгретах, повинувась едва приподнятому хлысту и магнетическому взору, показывали весь свой классический репертуар, подымались на дыбы, опускались на колени, кланялись влево, кланялись вправо, танцевали бальный чардаш под музыку Фихтельбойма, и в заключение мчались в ряд всей шестеркой, а Энрико Труцци вскакивал по очереди то на один, то на другой сытый лоснящийся круп, и, не уставая, посылал воздушные поцелуи, и разумеется стоном стонал весь цирк - юнкера, питомцы кавалерийского училища; помещики, гимназисты, коннозаводчики; полковые дамы - красавицы прошлого века; и молодцеватые парни в картузах набекрень, рабочие литейного завода Эльворти”.

В Інтернеті мені вдалася знайти дуже цікаву інформацію про цирк Труцці. Виявляється, Енріко Труцці (1870-1939) (на знімку), якого бачив у Єлисаветграді Дон-Амінадо, - представник знаменитої династії (батько, мати, три брати і сестра), яка у 1880 переселилась з Італії в Росію і заснувала свій славнозвісний цирк. Енріко був неперевершеним вершником, кінним жонглером (першим в історії циркових вистав), дресировальником коней, лібретистом та композитором. Він запровадив у цирку змішаний оркестр струнних і духових інструментів. Виконував у пантомімах головні ролі. Спочатку виступав з батьком і братами. Під час гастролей в Україні у 1892 році Труцці поставили пантоміму „Тарас Бульба” за повістю М. Гоголя. Режисером спектаклю був Енріко Труцці, він же виконував роль Андрія (батько Максиміліано і брат Жижетто - відповідно Тараса Бульби і Остапа). Режисеру вдалося максимально точно передати національний колорит

повісті, реконструювати змальовані Гоголем козацькі звичаї, побут, костюми; представити яскраві, повнокровні образи.

На початку 1900-х мав власну антрепризу, яка майже постійно виступала в Єлисаветграді. В 1898 році у циркову трупу Енріко Труцці був запрошений легендарний борець Іван Піддубний. Про свої незабутні враження від вистав цирку Труцці в Єлисаветграді згадувала також Клавдія Флоровська та інші видатні уродженці міста. На знімку: картина кіровоградського художника Андрія Ліпатова „Цирк Труцці в Єлисаветграді”.

...Спочатку Амінада Петровича сприймали як блискучого сатирика і гумориста, неперевершеного майстра афоризму, потім виявилось, що він блискучий лірик та ще й мемуарист. А нещодавно Євген Євтушенко, укладаючи антологію „Десять веков русской поэзии”, виявив такі неймовірні вірші Дона-Амінадо, створені 90 років тому, що

назвав нашого земляка „ясновидящим пророком”. У 1920 році Дон-Амінадо написав вірш „Про белого бычка», в якому передбачив... розпад СРСР і наступні події:

...О, Господи, ты только вездесущ
И волен надо всем преображеньем,
Но чую: вновь от беловежских пуц
Пойдет начало с новым продолженьем.
И вокруг оси опишет полный круг
История, бездарная, как бублик,
И вновь по линии Вапнярка-Кременчук
Возникнет до семнадцати республик...

А у 1926 році народились такі рядки:

Провижу день. Падут большевики,
Как падают прогнившие стропила.
Окажется, что конные полки
Есть просто историческая сила.
Окажется, что красную звезду
Срывают тем же способом корявым,
Как в девятьсот осьмнадцатом году
Штандарт с короной и орлом двуглавым...

Володимир Босько